

Хронологічні горизонти та етапи забудови Невицького замку

Серед багаточисельних пам'яток Верхнього Потісся особливо цікавими є археолого-архітектурні, і в першу чергу замки. Цілеспрямоване археологічне вивчення замків Закарпаття практично не проводилося. Виняток становлять фортеці в м. Ужгороді та с.Невицькому. Це привело до того, що роль замкових споруд в політичному житті краю вивчена вкрай незадовільно і це значно збіднювало картину соціальнокультурних відносин в історичних реконструкціях. Замки, з досвіду більш вивченої в археологічному плані Східної Словаччини дуже часто виявляються більш давніми, ніж згадуються в писемних джерелах (Slivka, Valfašek, 1991, s.52). Крім цього, археологічне вивчення пам'яток даного типу може уточнити хронологію перебудов, чи руйнування цих споруд. Це все дозволяє доповнити картину етнічного та соціально-економічного життя місцевого населення доби феодалізму, а також тогочасних політичних потрясінь.

В 1991-1992 археологічною експедицією Ужгородського університету спільно з центром туризму, краєзнавства та спорту учнівської молоді було проведено розкопки в Невицькому замку (Dzembasz, 1999, old.267-312). В процесі робіт було досліджено центральний замковий дворик, підступи до горилища та зроблено шурфовки одного з замкових приміщень і підніжжя замкової гори (рис.1). Отриманий матеріал дозволяє зробити деякі попередні висновки.

Так, на замку в міщаних середньовічних шарах було знайдено кераміку, яка характерна для доби гальштату (На-В, С) (рис.2, 18-27). Цей посуд має широкі аналогії на синхронних пам'ятках Угорщини та Східної Словаччини. В абсолютному датуванні подібні знахідки можуть датуватись VIII - VII ст.до н.е. До періоду На-В відноситься також бронзова булавка з шароподібною головою (рис.3, 48). Подібні вироби, за підрахунками Я.Хохеровського складають 3,8% від загальної кількості булавок у рамках культури полів поховань (Chochorowski, 1985, s.67-68). Чистих об'єктів гальштатського часу із-за постійних перебудов в замку не знайдено, але слід відзначити тяжіння керамічного бою до жорданів колишнього городища. Переріз залізників вала на підступах до замку вказує, що вони побудовані ще носіями культури Гава, а вдруге, були використані в добу середньовіччя, коли на гребні вала було збудовано глинобитну стінку, яка оточувала невеличкий палисад (Дзембас, 2001, с.8).

Одна із знахідок на Невицькому замку відноситься до латено-римського часу. Це монета з Іллірійської Аполонії, яка датується II ст.до н.е. (рис.3, 47). Знахідка скоріше за все носить випадковий характер, так як знаходилась в середньовічному культурному шарі. Слід також відзначити, що не дивлячись на масштабність проведених розкопок, інших артефактів римського часу в замку не знайдено.

Дуже важливою для нас вважаємо групу керамічних уламків, які суттєво відрізняються від основного матеріалу (рис.2, 1,3,9,11). Це горщики, які виготовлені на гончарному круті. У них нескладна конфігурація вінця. Вони гірше обпалені ніж кераміка XIII – XIV ст. Виділяються жорсткістю поверхні. Прикрашені потертими вдавленнями, або смугами врізаних хвилових ліній вдовж периметра верхньої частини горщика. Подібна кераміка має широкі аналогії на поселеннях та могильниках XI - XII ст. (Пеняк, 1980). Таким чином, припущення дослідника Ф.Улічні про більш ранню побудову замку знаходить археологічне підтвердження (Улісню, 1995, s.157). На жаль, поки що, ми не в змозі відповісти, як виглядало городище (а може вже і замок?) в той час. Але дещо відомо вже тепер.

При розкопках в центральному замковому дворіку було виявлено залишки двох башт, які перерізають одна іншу (рис.5). Перша башта - в плані круга. Зберіглась вона на висоту до одного метра. Ширина кладки на розчині з вапняною основою складає 2 метри. Корисна внутрішня площа споруди складала 5 метрів в діаметрі. Башта повинна була мати, як мінімум два поверхи. Цокіль вкопаний в материковий туф на глибину 30 - 40 см. Виявлена вежа (донжон) – найдавніший будівельний горизонт замку. В цей час замок, швидше за все, являв собою систему дерев'яно - земляних укріплень, які оточували верхній майданчик замкової гори. В центральній частині оборонної споруди домінувала кам'яна вежа, яка мала масивні романські форми. Так, як замковий культурний шар переміщувався, в зв'язку з перебудовами, та постійними руйнаціями ми не маємо чіткої стратиграфічної прив'язки башти до археологічного матеріалу. Але, враховуючи загальні тенденції замкового будівництва в Угорщині, наявність споруди романського типу, знаходження на пам'ятці кераміки, яка може бути датована починаючи з XI - XII століття, ми вважаємо за потрібне зробити припущення, що замок був споруджений ще в дотатарські часи.

На рис.2 добре видно, що круглу башту перерізає чотирикутна, яка відноситься до другого умовного будівельного замкового горизонту. Звернемо увагу на те, що в плані вона дуже добре ув'язується з залишками старого колодязя (яма № 1). Цей колодязь був виритий для збору дошової води, а після подальшої замкової перебудови використовувався, вже як сміттєва яма. Слід звернути також увагу на те, що речовий та керамічний комплекс ями №1 є добре датованим монетою (рис.4, 62) і є єдиним не зруйнованим наступними будівельними роботами. Це дало нам більш менш чітке датування і колодязя і чотирикутної башти. Аналіз інвентаря і посуду з колодязя вказує, що він припинив виконувати своє основне завдання в середині XV століття. Відповідно, десь в цей час руйнується чотирикутна башта. З кінця XV – поч.XVI століття замок набуває сучасного вигляду. Останньою, десь наприкінці XVI ст., укріплюється могутніми кам'яними мурами північна найбільш вразлива частина замку. Мета перебудови – облаштування гарматних бійниць та зміцнення захисту від вогнепальної зброї.

Взагалі, весь керамічний комплекс з Невницького замку підтверджує, що після середини XVII століття замок не використовувався. Вважається, що його руйнування та загибель спричинив штурм трансільванського вельможі Дьордя Ракоці в 1644 році.

Пам'ятка на підтвердження своєї історико - культурної важливості надзвичайно багата знахідками. Нам хотілось би виділити таку знахідку, як слинцева племба від рулона сукна (рис.3, 45). Вона фламандського походження, датується серединою XVI ст. Вражають майстерністю виконання та художньо-естетичним змістом невичанські кахляні вироби. Більшість з них покрита зеленою поливою. Рельєфні зображення носять сюжетний характер, або складаються з рослинно - геометричного орнаменту. Виконані вони в пізньоготичному та раньоренесансному стилях.

Цікавим є факт встановлення невеличкого палісаду перед входом в замок. По всій ймовірності, тут неостійно проживало мандрівне ремісничче населення, яке прибувало з метою обслуговування володарів замку. На цій ділянці виявлені залишки ковальського виробництва. Скоріше за все, капітальні споруди при в'їзді в замок зводили заборонялось. Це би створило багато незручностей при захисті замку, так як давало би укриття для супротивника і значно скорочувало сектор обстрілу власних гармат.

Село Невнище, Ф.Улічні вважає старішим за замок, мотивуючи це тим, що замок дістав назву села, а не навпаки. В останньому випадку він би називався щось на зразок „Підграддя“. Він вважає, що село було закладено десь біля X - XI століття. Шурфовки біля підніжжя замкової гори вказують на те, що принаймні в XV столітті село знаходилося ближче до замку, займаючи саме підніжжя гори.

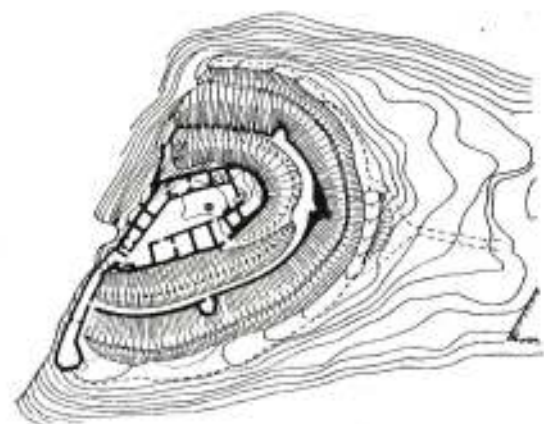
Література

- Дзембас О.В. Звіт Невницької археологічної експедиції про наслідки розкопок 2000 року – Ужгород, 2001 (рукопис).
Пеняк С.І. Рівнослов'янське та давньоруське населення Закарпаття VI - XIII ст. – К., 1980.
Chocholewski J. Die vekerzug kultur. Charakteristik der funde. – Warszawa – Krakow, 1985.
Dzembasz O.V. Előzetes jelentés a nevicsei vár feltárásáról // JAMÉ. - 1999. – XVI. – Old.267-312.
Slička M., Vališek A. Hrady a hrádky na východnom Slovensku. - Košice, 1991.
Ulični F. Djiny osídlení užské župy. - Prešov, 1995.

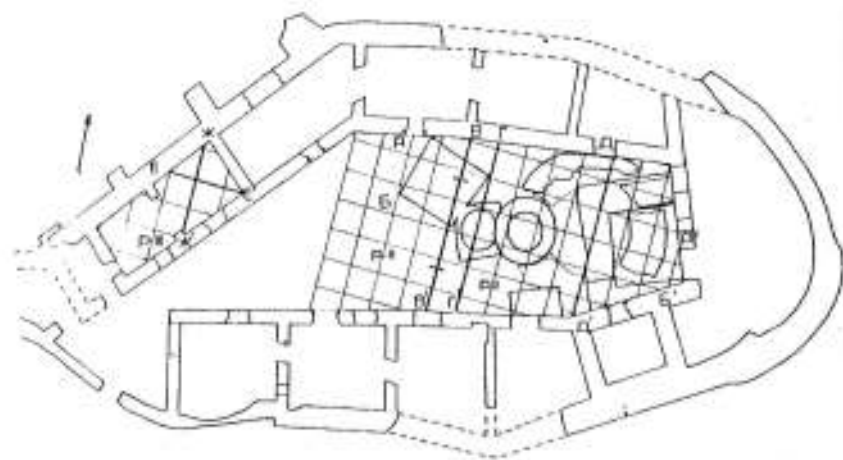
Резюме

Одним из важнейших результатов работы является выделение трёх условных строительных замковых горизонтов. Первый – время постройки и эксплуатации круглой башни, которая была сооружена ещё в дотатарские времена. Вторым строительным горизонтом – время возведения и функционирования квадратной в плане башни, которая перекрывает круглый донжон. Время её сооружения можно определять лишь приблизительно, а своё существование башня прекратила в середине 15 в. Третий строительный горизонт – это последний этап существования замка, т.е. период когда он приобретает современный вид.

В работе также приводятся доказательства того факта, что замок сооружён на городище галыгатовского времени с повторным использованием валов в средневековье.

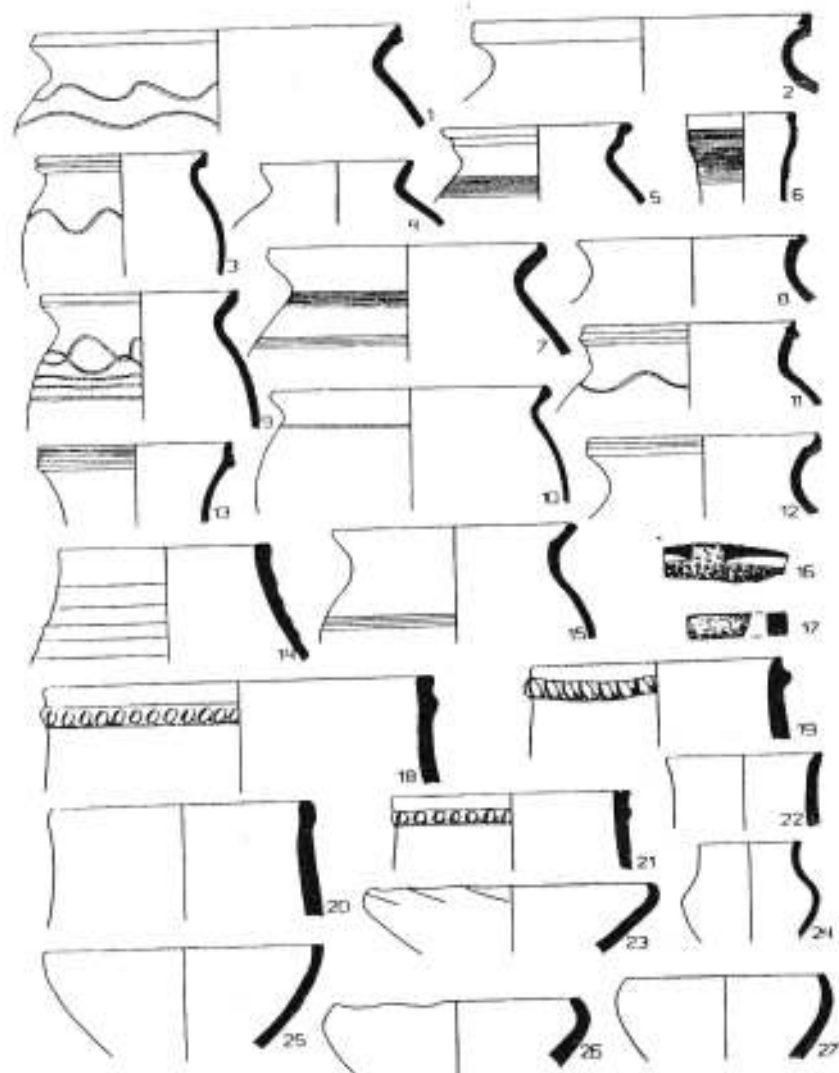

0 25M

0 5M

Рис. 1 План Невицького замку.

0 5

Рис. 2. Уламки посуду з розкопу III.

Рис.3 Індивідуальні знахідки з площі розкопу 1.

Рис.4 Індивідуальні знахідки з комплексу ями №1.

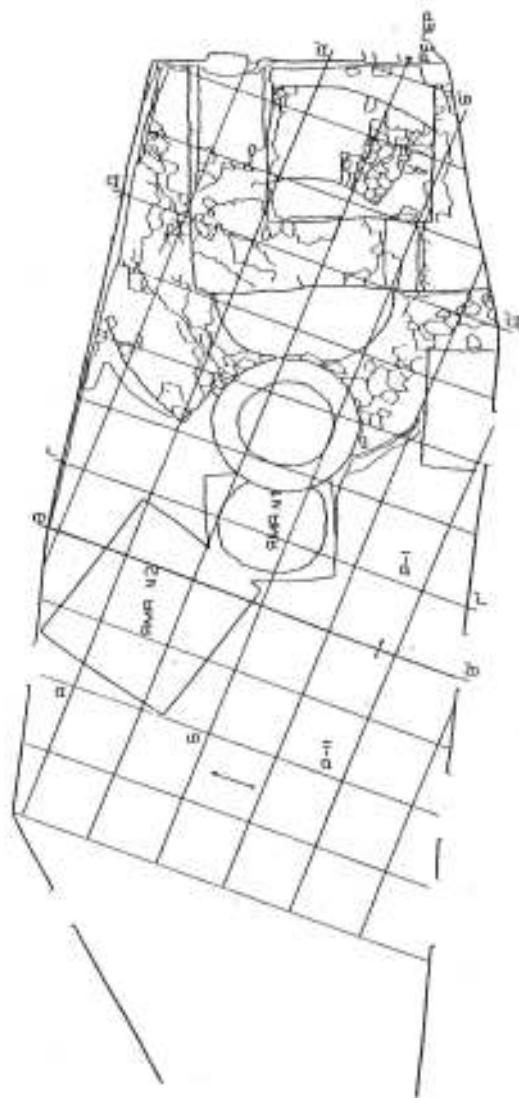

Рис. 5 Внутрішній замковий дворик. Залишки круглої та квадратної бант.